

HORVÁTH MÁRTA

Szegedi Tudományegyetem Germanisztikai Intézet

Feladatorientált figyelem és detektívregény

Figyelemirányítás Hidas Bence *És mindent betemet a hó* című krimijében

Absztrakt

A detektívregény az egyik legsematikusabb szerkezettel rendelkező műfaj, melyet éppen ezért határozott elvárásokkal vesz kezébe az olvasó. Amellett, hogy bizonyos karaktertípusokra és cselekményelemekre számít, arra is fel van készítve, hogy az író tudatosan irányítja a figyelmét: előtérbe helyez jelentéktelen részleteket és eltereli a figyelmét fontos jelekről, hogy megnehezítse a rejtély megoldását és izgalmas kihívás elé állítsa. Az olvasó figyelve ezért a műfaj sajátosságaira felkészülve hasonlóképpen működik, mint olyan esetekben, amikor valamilyen feladatot kell megoldania: a megoldandó feladatra koncentrálnak, miközben figyelme elkerüli a feladaton kívül eső eseményeket. Tanulmányom fő tézise, hogy a detektívregény olyan műfajspecifikus figyelemirányítási technikákkal él, melyek által az olvasó figyelmi rendszerét konfliktus elé állítja: a koncentrált figyelem és az automatikus észlelés, illetve az exogén figyelmi működés és az endogén figyelem kerül folyamatos összeütközésbe egymással. A cikk első részében a detektívregényre jellemző feladatorientált figyelem működését vázolom fel, majd Hidas Bence *És mindent betemet a hó* című krimijének elemzésén keresztül mutatom meg, milyen figyelemterelő narratív technikákat alkalmaznak a detektívtörténetek és hogyan csalják az olvasót saját figyelmi működésének csapdájába.

Kulcsszavak: feladatorientált figyelem, előtér-háttér struktúra, foregrounding, meg-
lepetés, detektívregény, Hidas Bence *És mindent betemet a hó*

A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének Digitális Társadalom Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a Kulturális Örökség és Digitális Társadalom kutatócsoport tagja.

Bevezetés

A detektívregény az egyik legsematikusabb szerkezettel rendelkező műfaj, melyet éppen ezért határozott elvárásokkal vesz kezébe az olvasó. Amellett, hogy bizonyos karaktertípusokra, mint a tettes, a nyomozó vagy az ártatlan vádlott és bizonyos cselekményelemekre, mint a gyilkosság, a kihallgatások sora vagy a tettes azonosítása, számít, arra is fel van készítve, hogy az író tudatosan irányítja a figyelmét: előtérbe helyez a megoldás szempontjából jelentéktelen részleteket és eltereli a figyelmét fontos jelekről, hogy megnehezítse a rejtély megoldását és izgalmas kihívás elé állítsa. Az olvasó ezért feladatának tekinti, hogy koncentrált figyelemmel olvassa a szöveget, az író által állított csapdákon átlásson, és a bűnügyet még a rejtély feltárása előtt megoldja.

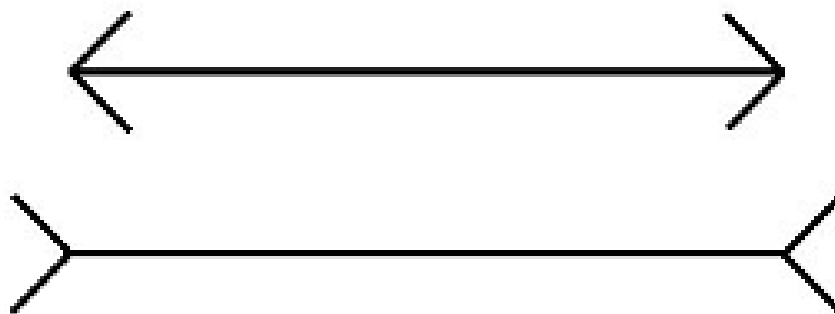
A detektívregényekben alkalmazott figyelemterelő narratív technikák, ahogy a műfaj népszerűsége is mutatja, jól működnek és hozzájárulnak ahhoz, hogy folyamatos feszültségben tartsák az olvasót. Az ember figyelmi rendszerének alapvető tulajdonságaira építenek, azokra a kognitív mechanizmusokra, melyek a humán észlelés és figyelem folyamatát meghatározzák – az embert saját kognitív rendszerének és figyelmi működésének csapdájába csalják. Ezért első lépésben azzal foglalkozom, melyek a humán figyelem azon sajátosságai, melyeket a detektívregény a hatás érdekében kiaknáz.

1. Feladatorientált figyelem

Az emberi gondolkodás egyik alapvető sajátossága, hogy működését két rendszer határozza meg: egyrészt egy intuitív rendszer, mely automatikusan, gyorsan és erőfeszítés nélkül dolgozik és működéséhez nem társul a tudatos kontroll élménye, másrészt egy lassú rendszer, melyet akaratlagosan működtetünk, és erőfeszítést, valamint tudatos kontrollt igényel (Kahneman 2013, 31). Az első rendszer dolgozik olyan esetekben, amikor például egy mintázatot felismerünk vagy tárgyakat egymástól elkülönítünk, és a második rendszer aktív, ha valamilyen mentális erőfeszítést teszünk, például nehéz számolási feladatot végzünk vagy egy tömegben egy konkrét személyt keresünk. Ez a kettősség a gondolkodás minden területére érvényes, gyakorlatilag a teljes kognitív rendszerünk ilyen duális struktúrát mutat. A figyelem kognitív képessége is része ennek a kettős rendszernek: figyelemről beszélünk abban az esetben, mikor a második rendszer dolgozik, azaz az agy magas fokú éberségi állapotban van (Wilson és Keil 1999, 39). Az észlelés ezzel szemben egy automatikus és tudatos kontrollt nélkülöző preattentív (Zsidó N. 2022, 69) kognitív folyamat, mikor nem valamely célt követve mozgunk a környezetünkben, hanem engedjük, hogy a környezetünk egyes részletei magukra vonják a figyelmünket valamely *száliers* (feltűnő) tulajdonságuk által. Utóbbi esetben, mikor a külső ingerek irányítják figyelmünket, exogén figyelemirányításról beszélünk (Zsidó And-

rás bottom-up folyamatokról, (Zsidó N. 2022, 41)), míg abban az esetben, mikor személyes céljaink és motivációink az elsődlegesek, endogén figyelemirányításról (vagy top-down folyamatról) van szó.

A lassú és gyors, tudatos és automatikus rendszer alapvetően egymással harmóniában és az energiatakarékosság elve szerint működik: Az első rendszer automatikusan, erőfeszítés nélkül fut, míg a második, mivel nagy energiafelhasználású, jellemzően akkor kapcsol be, ha valamilyen meglepő, az első rendszer által fenntartott világképnek ellentmondó ingerrel vagy hibalehetőséggel szembesülünk. Az automatikus reakció és a kontrollálás szándéka azonban a hétköznapi élet számtalan szituációjában kerülhet egymással konfliktusba. Ilyen helyzettel állunk szemben például, mikor egy furcsa külsejű embert nem akarunk megbámulni, mégsem tudunk uralkodni a tekintetünk irányán, vagy vizsgára készülünk és ezért szeretnénk koncentrálni az előttünk levő könyvre, de gondolataink állandóan elkalandoznak. A két rendszer közötti konfliktus egyik gyakori oka, hogy az intuitív rendszer nagy hibaarányal működik, ennek ellenére még akkor sem kapcsolható ki, ha észleljük hibáit. Jó példa erre a Müller-Lyer-illúzió: a képet nézve úgy látjuk, hogy az alsó vonal hosszabb, mint a felső, és első lépésben természetesen el is hisszük, amit látunk, ha azonban vonalzóval lemérjük a két vonalat, azzal szembesülünk, hogy egyforma hosszúak, és pusztán a végükön lévő nyilak irányából fakadó optikai csalódás miatt látjuk a vonalakat különböző hosszúságúnak. Hiába nyerünk azonban teljes bizonyosságot arról, hogy optikai csalódás áldozatai vagyunk, tudásunk nem képes befolyásolni látásunkat, és bár tudjuk, hogy tévesen, mégis továbbra is hosszabbnak látjuk az alsó vonalat. Az illúzió azt mutatja, hogy nehéz, sőt esetenként lehetetlen megakadályozni az intuitív rendszer hibáit.

1. ábra. Müller-Lyer-illúzió

Az intuitív rendszer egy alapvető hibájára mutatott rá Christopher Chabris és Daniel Simons *The invisible gorilla* című könyvében (2010). Egy kísérletben demonstrálták, milyen következményei lehetnek a figyelem korlátozott kapacitásának. Egy rövidfilmet készítettek, melyben két csapat kosárlabdázik egymással, az egyik

csapat tagjai fehér pólót viselnek, míg a másik csapat tagjai feketét. Ezt a filmet vetítették le a kísérleti alanyaiknak, akiket arra kértek, hogy számolják meg, hány-szor passzol a fehér csapat. A film felénél megjelenik egy gorillajelmezbe öltözött ember, áthalad a pályán, megdöngeti a mellkasát, majd továbbmegy. Bár egy gorilla megjelenése a kosárlabdapályán normál körülmények között feltűnő jelenségnek számít, a feladat megoldása oly mértékben lekötötte a kísérleti alanyok figyelmét, hogy jelentős részük nem vette észre a gorillát.

A kísérlettel komoly megerősítést nyert a szelektív figyelem tézise: az ember figyelmi kapacitása véges, ezért csak korlátozott mennyiségű információt képes felvenni a környezetéből. A kísérlet azt is megmutatta, hogy könnyen befolyásolható, mely környezeti ingereket észleli az ember. A koncentrált figyelem ugyanis kognitív csőllátást eredményezhet, így, ha megterhelő feladatot adunk az agynak, könnyen előfordulhat, hogy a nem várt részletek elsikkadnak. Figyelmünket ugyanis nagymértékben irányítják elvárásaink és mentális sémáink, így, ha a feladat bizonyos sémákat aktivál, hajlamosak vagyunk a sémán kívül eső részleteket figyelmen kívül hagyni.

A jelen gondolatmenet szempontjából különösen érdekes a kísérletnek az a tanulsága, mennyire megváltozhat az eredeti elképzelésünk alak és háttér viszonyáról. A kísérlet ugyanis olyan konstellációt hoz létre, amelyben egy átlagos körülmények között feltűnő jelenség a megfigyelők felének a figyelmét elkerüli. Mert bár alapvetően azt mondanánk, hogy egy kosárlabdázó csapat játékosai között felbukkanó gorilla automatikusan a figyelem előtérbe kerül, a kísérlet azt bizonyítja, hogy létrehozható olyan szituáció, melyben egy ilyen száliens jelenség is a háttérben marad. Elég, ha a figyelmi fókusz egy adott tárgyra irányítjuk, a belső motivációnk felülírhatja a külső ingereket és az exogén figyelmi működést.

2. Feladatorientált figyelem és detektívregény

Borges azt írja *A krimi* című esszéjében, hogy „az irodalmi műfajok talán kevésbé függenek magától a szövegtől, mint attól a módtól, ahogyan olvassák őket” és hozzáteszi, hogy a detektívregény egy speciális olvasótípust teremtett meg (Borges 1992, 66), aki hitetlenkedve, gyanakodva, egy sajátos bizalmatlansággal olvas. Jelen fejezetben ebből az állításból kiindulva szeretném a krimi-olvasó meghatározását folytatni, és a Borges által említett gyanakvó attitűdöt az olvasó figyelmi működésével összefüggésbe hozva közelebbről megvizsgálni. A detektívregény ugyanis meglátásom szerint egy olyan sajátos konstellációt hoz létre, mely az olvasó figyelmi rendszerét a fent említett esetekkel analóg módon konfliktus elé állítja: a koncentrált figyelem és az automatikus észlelés, illetve az exogén figyelmi működés és az endogén figyelem kerül folyamatos összeütközésbe egymással. A krimi ugyanis egyrészt egy jól körvonalazható feladatot ad az olvasónak: arra készíti, hogy a

kezdetben bemutatott bűncselekményt megoldja és a tettest azonosítja. Az olvasó figyelmét ezért egyrészt egy belső motiváció, a krimi által feladott rejtély megoldására való törekvés, határozza meg. A krimi ugyanakkor a műfaji konvenciókból következően úgy épül fel, hogy a feladat megoldását késleltesse, és az olvasó figyelmét folyamatosan elterelje a fontos részletekről, hogy a feszültség és kíváncsiság a lehető legtovább kitartszon az olvasás folyamatában (Benyovszky 2003). Ezért a detektívregény olyan foregrounding technikákkal él, melyek az olvasó exogén figyelmének a működését aknázzák ki, és jelentéktelen részleteket az előtérbe helyez, míg fontosakat a háttérben tart.

A nyomravezető jelek elrejtése azonban nem történhet akárhogyan. A krimivel szemben megfogalmazott elvárások és normatív szabályrendszerek egyik legfontosabb pontja, hogy a rejtélynek megoldhatónak kell lennie. Mind S.S. Van Dine húsz pontja (Van Dine 1928), mind Ronald A. Knox egy évvel későbbi tízparancsolata (Knox 1929) kiemeli, hogy a jó krimi megadja az olvasónak az esélyt a rejtély megoldására, hogy az olvasó, ha a rejtély megoldása után újra olvassa a könyvet, azzal szembesüljön, hogy a megoldás bizonyos értelemben szembeszökő volt, mert minden nyom valóban a tettes személyére mutatott, így ha olyan okos lett volna, mint a detektív, maga is megoldhatta volna a rejtélyt. A szabályalkotók azt is kiemelik, hogy mindez csak akkor lehetséges, ha a szöveg minden nyomot explicit megnevez és nem titkol el lényeges információkat, valamint nem alkalmaz olyan trükköket – például transzcendes erőket, a tudomány adott állása szerint még ismeretlen mérgek vagy ikerestvérek bevetését –, melyek lehetetlenné teszik az olvasó számára a bűntett rekonstruálását. A detektívtörténet csak olyan eszközökkel élhet, melyek megengedik a rejtély deduktív úton történő felfejtését, amennyiben az olvasó kellő figyelemmel olvas. Hogy milyen eszközök állnak az elbeszélő szöveg rendelkezésére ahhoz, hogy úgy mutasson be lényeges részleteket, hogy az olvasó ne ismerje fel a jelentőségüket, és ne értelmezze őket helyesen, a következő fejezetben fogom bemutatni Hidas Bence *És mindent betemet a hó* című regényének elemzésén keresztül.

3. Figyelemirányítás Hidas Bence *És mindent betemet a hó* című detektívregényében

A 2023-ban megjelent *És mindent betemet a hó* Hidas Bence első regénye, egy klasszikus detektívregény, mely nem tartalmaz a műfaji sémát felforgató elemeket, sokkal inkább beteljesíti a krimivel szembeni olvasói elvárásokat. A szerző bevaltott célja is az igényes szórakoztatás,¹ egy olyan detektívtörténet megírása, mely magával ragadja az olvasót és bevonja a nyomozás folyamatába, ugyanakkor folyamatosan eltereli figyelmét a fontos részletekről, hogy késleltesse a megoldást és

1. <https://www.youtube.com/watch?v=QGkmB-G2nII>

fenntartsa a feszültséget az olvasóban.² Műfaját tekintve történelmi krimi, melynek cselekménye a húszas évek Magyarországon játszódik. A budakeszi kálvária tetején álló kápolnában egy fiatal lány kegyetlenül megkínzott holttestére bukkan egy helyi asszony, a nyomozók értetlenül állnak a bűneset előtt, mely a klasszikus „zárt szoba rejtélyét” idézi: A kápolna bejárati ajtaja belülről zárva volt, más kijárat pedig nem volt a harangtoronyon kívül, mely épp olyan valószínűtlen menekülési útvonal, mint *A Morgue utcai kettős gyilkosság* esetében a kémény. Az első gyilkosságot újabbak követik, a több szálon futó cselekmény már komplexitása miatt alkalmas arra, hogy a detektívregény gyanakvó olvasóját tévutakra vezesse.

A regény a klasszikus detektívregénnyel szemben támasztott elvárásokat abban a tekintetben is teljesíti, hogy minden fontos információt megad az olvasónak, ami elengedhetetlen a rejtély megoldásához, ezeket azonban úgy tálalja, hogy késleltesse a megoldást, ezáltal érzelmileg előkészítve a meglepést okozó fordulatot. Úgy szervezi a szöveg előtér-háttér struktúráját, hogy a fontos információk a láthatatlan gorilla esetéhez hasonlóan a háttérben maradjanak, és elkerüljék az olvasó figyelmét, míg a félrevezető információk az előtérbe kerüljenek, ezáltal téves következtetésekre és attribúciókra vezetve az olvasót. A következőkben azokat a narratív eszközöket veszem számba, melyek a rejtély megoldásának késleltetésére alkalmasak.

3.1 Megbízhatatlan elbeszélő mint információforrás

A *megbízhatatlan elbeszélő* kifejezést itt nem abban a hagyományos narratológiai értelemben használom, amely jellemzően a fő történet narrátorára, azaz az első szintű elbeszélőre vonatkozik, és amely a teljes elbeszélte történet hitelességét megkérdőjelezi, ahogy pl. Agatha Christie *Az Ackroyd-gyilkosság* című krimije teszi. Jelen esetben másod és harmadfokú elbeszélőkre vonatkoztatom a kifejezést, azaz olyan szereplőkre, akik a történet valamely részletét szemtanúként általában a nyomozónak, vagy akár más szereplőnek elbeszélik. Ezeknek a szereplőknek az elbeszéléseiből áll össze ugyanis az a történet, melyet Tzvetan Todorov a „gyilkosság történetének” nevez a „nyomozás történeté”-től megkülönböztetve, és amely a regény fabulájának tekinthető (Todorov 1972). A detektívregény esetében általánosságban véve elmondható, hogy ezek a szereplő-elbeszélők megbízhatatlanok, hiszen a legtöbb szereplőnek van valami rejtegetni valója, még ha az nem is a bűnügyhöz kapcsolódik (Szabó 2019). Az olvasó ezért, ahogy Borges megállapítja, már a műfaji konvenciók miatt is gyanakvóan viszonyul a szereplők elbeszéléseihez, abban az esetben is, ha a szöveg nem ad erre vonatkozóan explicit jelzést. A megbízhatatlanságnak azonban van egy másik formája is a detektívregényben, amely arra alkalmas, hogy fontos információkat bizonyos értelemben „láthatatlanná” te-

2. <https://www.noklapja.hu/aktualis/2024/05/28/hidas-bence-interju-krimi/>

gyen. A szöveg ugyanis éppen olyan helyzetekben, mikor a rejtély megoldásához hozzájáruló részleteket közöl, jellemezheti az elbeszélőt explicit módon úgy, illetve teremthet olyan elbeszélői helyzetet, mely megkérdőjelezi a hitelességét.

Ilyen megbízhatatlan elbeszélővel van dolgunk az *És mindent betemet a hó* című regényben az első áldozatot felfedező idős asszony, Wimmer Marika esetében. Bár kulcsszerepe lenne az első gyilkossági eset megoldásában, hiszen nem sokkal a helyszínre érkezése előtt történik a bűneset, így számtalan fontos információ birtokában van, a szöveg mindjárt az első fejezetben hiteltelen forrásnak ábrázolja. Idős, feledékeny asszony (nem figyelt az atya korábbi beszédére és elfelejtette, hogy aznap később kezdődik a mise), akinek szétszórtsága nem csak a cselekményt előmozdító elem, mely indokolja a szokatlan időben tett látogatását és az áldozat felfedezését a kápolnában, hanem megbízhatatlanságát is megalapozza. Mindjárt az első fejezetben saját tébolyultságát említi (Hidas 2023, 16), hallucinál és álmában beszél. Lányának néhány évvel korábbi és azóta fel nem dolgozott elvesztése, valamint a holttest felfedezése által okozott trauma pszichológiailag megbízhatatlan elbeszélővé teszi. Az elbeszélésében előtárt információk hitelességét a szöveg explicit is kétségbe vonja Pinelli, a fő nyomozó által: „Wimmerné, bármennyire is próbált keménynek tűnni, még mindig sokk hatása alatt volt. Nekem pedig ennyi elég, hogy megkérdőjelezzem az emlékei hitelességét.” (Hidas 2023, 71) Ezért mindaz, amit az asszony elmesél, megkérdőjelezhető információként jelenik meg, így az egyik legfontosabb nyomravezető részletet, miszerint a gyilkosság időpontjában kongott a harang, holott a harang már évek óta nem működik, félresöprik a nyomozók (és ezáltal valószínűleg az olvasó is), és nem tulajdonítanak neki jelentőséget.

3.2 Semleges kontextus

A regény számos olyan információt közöl, amely mindjárt az elején gyanússá tehetné a gyilkos személyét az olvasó számára, ezek az információk azonban olyan kontextusban kerülnek említésre, mely semlegesíti őket, és mivel nem válnak szálens elemmé, nem kerülnek az olvasó figyelmének fókuszába. A tettes a gyilkosság felfedezése után a detektíveknek az öreg Wimmernénél tett látogatása alkalmával, de már a gyilkosság felfedezése előtt is több ízben olyan viselkedést tanúsít, amely bűnösségének jeleként lenne értelmezhető: nem akarja elengedni anyját, mikor az a kápolnába tervez menni, ellenszenvvel és támadóan viselkedik a detektívekkel, félbeszakítja őket és nem engedi, hogy minden kérdésüket feltegyék az anyjának, végül elküldi őket. Ez a viselkedés azonban olyan szituációban történik, melyben nem mond ellent az olvasói elvárásoknak, sőt a szituáció tekintetében központi kognitív sémánk részét képezi. A 'család' séma ugyanis tartalmazza a fiúi gondoskodás jelentéselemét, így nem hogy nem hökkenünk meg, de kifejezetten elvárjuk, hogy a fiú tartsa vissza anyját egy hideg téli havas délután tervezett balesetveszélyes sétától, védje meg anyját az őt zaklató nyomozóktól, és viseltessen ellenszenvvel

a húga meggyilkolását olyan hanyagul kezelő detektívekkel. Az *És mindent betemet a hó* című regényben ezzel az eszközzel tereli el a szöveg a gyanút a gyilkos személyéről: Mindaz, ami gyanússá tenné viselkedését, olyan kontextusban van elhelyezve, melyben nem tűnik fel, mert összhangban van az olvasói elvárásokkal.

Ezek a narratív technikák alkalmasak arra, hogy a szöveg egyrészt teljesítse azt a maximát, hogy ne hallgasson el fontos, nyomravezető részleteket, másrészt azonban olyan elbeszélői helyzetet teremtsen, melyek jelzést jelentenek az olvasó számára arra nézve, hogy az információt ne tárolja emlékezetében a rejtély megoldása tekintetében jelentőséggel bíró részletként. Így nagy esély van arra, hogy az olvasó nem teszi részévé deduktív következtetéseinek, sőt akár el is felejtí az.

3.3 Félrevezető információk előtérbe helyezése

A figyelem elterelésének és a megtévesztésnek a másik eszköze, hogy a regény azokat az információkat, melyek téves következtetésekre vezetik az olvasót, előtérbe helyezi. Így gondoskodik a detektívregény arról, hogy mindenki gyanússá váljon és a regény végére tartogatott leleplezés a meglepetés erejével hasson rá. Az *És mindent betemet a hó* ezzel az eszközzel még intenzívebben él, mint a releváns részletek háttérben tartásával, fő narratív technikája, hogy olyan feladatokat ad az olvasónak, melyek helytelen következtetési utakra terelik gondolkodását és ezáltal rejtve tartják a megoldást.

A regény egyrészt komplex, több szálon futó cselekménnyel rendelkezik, melyben megsokszorozódik maga a rejtély is. Még mielőtt megtörténne az első gyilkosság, László atya, a helyi pap megoszt Wimmernével egy információt, miszerint az utóbbi időben több templomból is elvittek keresztek, ráadásul nem értékes arany keresztek, hanem a legegyszerűbb fakeresztek, amire senki nem tud logikus magyarázatot adni. Mivel nem sokkal ezután a beszélgetés után derül fény az első gyilkosságra, az elbeszélés szintjén egymás mellé kerülnek ezek az események, ez a narratív elrendezés pedig azt a benyomást kelti, hogy a két esemény összefüggésben áll egymással. Ezzel mindjárt rossz nyomon indítja el az olvasót, megerősítve ezt a főszereplő nyomozó megjegyzésével is: „Olybá tűnik, hogy a falábúnak meg a társának köze van a Schumann lányhoz.” (Hidas 2023, 225) A félrevezető nyomot a későbbiekben is támogatja a szöveg, további templom-rablásokról is beszámol, így ez a szál mindaddig eltereli az olvasó figyelmét a fő kérdésről, míg a nyomozók meg nem oldják a katakombák rejtélyét, mely pusztán időben esik egybe a gyilkosságokkal, okozati összefüggés nincs közöttük.

A detektívregény egyik állandó kelléke, hogy gyakorlatilag az összes ábrázolt szereplőt gyanússá teszi. Ennek egyik leggyakrabban alkalmazott eszköze, hogy a szereplőket valamilyen titokkal ruházza fel, melynek sokszor nincs köze a fő rejtélyhez. Mindenkinek van valamilyen magánéleti rejtegetni valója, és ezek a titkok inkonzisztenssé teszik a vallomások és gyanússá a szereplőt. A titkok

kiderítése gyakran egy újabb cselekményszálat nyit meg, mely eltereli a nyomozók és az olvasó figyelmét a fő rejtélyről. Hidas Bence krimijében Holl István tanár története nyit meg egy olyan új cselekményszálat, mely nem áll közvetlen logikai összefüggésben a gyilkossággal, hanem a pesti éjszakai élet bűnbarlangjaiba, a szerencsejáték és drogkereskedelem egyik központjába vezeti a nyomozókat és az olvasót, ezzel is késleltetve a fő rejtély megoldását.

A regény nagymértékben épít a tudatábrázolás lehetőségeire is, amely egyébként nem jellemző a klasszikus detektívregényre.³ A heterodiegetikus elbeszélő szólamát időnként egyes szám első személyű mondatok, rövidebb passzusok szakítják meg, melyek a szereplők gondolatait vetítik ki. Ezek a belső monológok a tudatáramlás stílusának megfelelően nem jól követhető gondolatmenetek, hanem töredékes gondolatfoszlányok, érzések, gyakran kontextus nélküli benyomások. Így bár fontos információkat közvetítenek az olvasó számára, megfelelő szövegkörnyezet nélkül megtévesztők. Ez a narratív technika felelős a regény végén található utolsó késleltetésért, ahol a szöveg a gyilkos leleplezése előtt még egyszer utoljára egy ártatlan szereplőre tereli a gyanút. „A menekülés” című fejezet Tamásnak, a pap segédjének utolsó napját követi attól kezdve, hogy félelemtől gyötörve szökni próbál. A menekülést ábrázoló fejezet Tamás gondolatainak felvillantásával vezeti félre az olvasót, melyek büntudatról és félelemről tanúskodnak: „Nem akarok börtönbe menni. Bocsáss meg, Istenem! [...] Nem így kellett volna történnie! [...] Mind megérdemelték a halált, mégis engem akarnak majd büntetni.” (Hidas 2023, 441)

4. Összegzés

Hidas Bence regénye, ahogy a klasszikus detektívregény, kiaknázza az emberi figyelmi rendszer működésének sajátosságait, és ösztönösen épít a kognitív pszichológusok által mára feltárt figyelmi deficitre, miszerint nagyfokú koncentrációt igénylő feladat esetén az agy nem képes befogadni akár egyébként szális részleteket sem. A feladatorientált figyelmi működés felülírja a foregrounding alapszabályait és sajátos előtér-háttér struktúrát alapoz meg. A figyelemnek erre a meghökkentő, az ismert szabályoknak ellentmondó működésére, a figyelem kettős természetére, illetve az intuíció és a tudatos kontroll feszültséggel teli viszonyára a regény önreflexív módon maga is felhívja a figyelmet. Pinelli, a fő detektív egy alkalommal azt mondja: „Ha minden logikus dolgot kizártunk, talán máshogy kéne gondolkoznunk. Talán az intuíciónkra kéne hagyatkoznunk. Érezte, hogy elméje megint veszélyes vizekre evez” (Hidas 2023, 334), később pedig az egyik korabeli pszichológiáért rajongó szereplő állapítja meg: „Hihetetlenül tanulságos, hogy az emberi agy mikre

3. Kivételt képeznek a skandináv krimik, melyeknek jellegzetes eleme a lélektani ábrázolás, vö. Domsa 2019, 157.

képes. Néha lát dolgokat, amik nincsenek is ott, néha azonban még azt sem veszi észre, ami az orra előtt van.” (Hidas 2023, 388) A figyelemirányítás, az elterelés teatralitása többször is előkerül a nyomozók egymással folytatott párbeszédeiben, ahol az elkövetőről beszélve végső soron a regény saját narratív stratégiáit leplezi le: „Az egész helyszín olyan, mint egy színpadi díszlet. Minden részletnek megvan a maga helye. – És mi van, ha csak félre akar vezetni minket? Egyszerű apofénia? Azt akarja, hogy mást lássunk [...] Egyszerű játék, vagy pusztán félreértés.” (Hidas 2023, 112)

Task-oriented attention and detective fiction. Attention management in Bence Hidas’ detective novel *És mindent betemet a hó*

The detective novel is one of the most schematically structured genres, and therefore one that readers have high expectations of in terms of the narrative structure and the way in which the plot is constructed. Furthermore, readers anticipate the appearance of specific character types and plot elements. Additionally, they expect writers to deliberately direct their attention. This is achieved by focusing on seemingly insignificant details and distracting readers from important clues. This makes the mystery more challenging to solve and provides an exciting challenge. The reader’s attention is thus trained to the peculiarities of the genre in a manner analogous to how it is directed towards a task: it focuses on the task at hand while avoiding events that are not pertinent to it. The principal argument of this study is that the detective novel employs genre-specific attentional control techniques that put the reader’s attentional system in a state of conflict: concentrated attention versus automatic perception, and exogenous versus endogenous attention are in constant tension with each other. In the initial section of the paper, I will delineate the task-oriented attentional functioning that is characteristic of detective fiction. Subsequently, through an analysis of Bence Hidas’s crime novel *And the Snow Covers Everything*, I will demonstrate how detective stories employ attentional narrative techniques and how they entice the reader into the trap of their own attentional functioning.

Keywords: detective fiction, foregrounding, inattentional blindness, surprise, *És mindent betemet a hó* by Bence Hidas

Hivatkozások

Benyovszky, Krisztián. *A jelek szerint. A detektívtörténet és közép-európai emléknymai*. Pozsony: Kalligram, 2003.

Borges, Jorge Luis. „A krimi”. *A halhatatlanság*. Budapest: Európa, 1992.

Chabris, Christopher F. & Simons, Daniel J. *The Invisible Gorilla: And Other Ways Our Intuitions Deceive Us*. New York: Crown, 2010.

Domsa, Zsófia. „'... mi emberek azt hisszük el, amit akarunk.’ Karin Fossum *Indiai feleség* című krimijének kognitív poétikai elemzése”. *Hogyan olvasunk krimi. Új perspektívák a detektívtörténet kutatásában*. Szerk. Horváth Márta és Szabó Erzsébet. Budapest: Ráció, 2019, 157–177.

Dunca, John. „Attention”. *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*. Szerk. Wilson, Robert A. & Keil, Frank C. Cambridge, Mass: MIT Press, 1999, 39–41.

Hidas, Bence. *És mindent betemet a hó*. Budapest: General Press, 2023.

Kahneman, Daniel. *Gyors és lassú gondolkodás*. Ford. Bányász Réka és Garai Attila. Budapest: HVG Kiadó, 2013.

Knox, Ronald A. *Ten Commandments of Detective Fiction*. 1929. URL: <http://www.classiccrimefiction.com/commandments.htm>.

Szabó, Erzsébet. „Mindenki gyanús. Az elmeolvasás és a metareprezentáció szerepe a detektívtörténetek olvasásakor”. *Hogyan olvasunk krimi. Új perspektívák a detektívtörténet kutatásában*. Szerk. Horváth Márta és Szabó Erzsébet. Budapest: Ráció, 2019, 40–52.

Todorov, Tzvetan. „Typologie des Kriminalromans”. *Poetik der Prosa*. Ford. Helene Müller. Frankfurt a. M.: Athenäum, 1972, 54–65.

Van Dine, S.S. *Twenty rules for writing detective stories*. 1928. URL: <https://www.staff.u-szeged.hu/~gnovak/vandine.htm>.

Zsidó N., András. *A figyelem kognitív pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2022.